

LUMINISM ȘI FRANCMASONERIE ÎN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVIII-LEA

Gheorghe Firczak

Secolul al XIII-lea nu se confundă cu Luminile, chiar dacă ele apar în veacul acesta. Investigația istorică ne arată că Luminile, în evoluția lor, în procesul lor, de difuzare, se intersectează cu o serie de fenomene, ceea ce și în acest fel, ne dezvăluie complexitatea epocii respective¹. În acest context descoperim tangențele Luminilor cu francmasoneria, legătura dintre ele dezvăluindu-ne semnificații ale valorilor ce le promovau. În același timp, deosebirile sau paralelismele lor evidențiază diversitatea secolului al XVIII-lea.

Dacă privim cu atenție masoneria vom observa că punctele de vedere formulate asupra ei sunt variate fie că se referă la origini, fie că se referă la modul de exprimare². Francmasoneria este, în primul rând, o stare de spirit care pe baza unei idei sau, mai bine spus, a unui ansamblu de idei încearcă să explice lumea și rolul individului în cadrul ei. Tocmai acest concept, care este de necontestat, generează o amplă polemică asupra modalităților de pragmatizare a acestor idei. Dificultatea este cu atât mai mare cu cât originile masoneriei se pierd în timpuri ancestrale, astfel încât nu este deloc greșit dacă vorbim despre francmasonerii și nu despre francmasonerie. Caracterul de societate care inițiază pe baza unor riguroase criterii de selecție determină multiple susceptibilități în privința fenomenului masonic.

Evul mediu în descompunere, fie prin preiluminism, fie prin francmasonerie afirmă noi concepții și metode incompatibile cu lumea creștină. Libertatea de asociere, în noi forme pe care biserica nu le poate controla, este cea mai puternică modalitate de afirmare a noilor concepte. Cu toate acestea, lojile masonice, ca un paradox, includ în același timp conformismul, reprezentat de omul înregimentat în diversele situații ale statului și nonconformismul reprezentat de aceste spirite care doresc cu orice preț schimbarea atât sub aspect organizatoric, cât mai ales sub aspectul mentalităților.

În acest moment se intersectează Luminile cu francmasoneria, pentru că ridicarea omului din starea de minorat, subînțeleasă de preiluminism precizată explicit de Kant³, este o premisă pentru inițierea în cadrul unei loji masonice. Dacă acceptăm existența unei culturi masonice, cu siguranță ea stă sub semnul Luminilor, în măsura în care recunoaștem sensul lor de difuzor al unor vaste cunoștințe pentru cât mai mulți oameni. Atât Luminile cât și masoneria constată inegalitatea oamenilor din varii motive, dar fiecare afirmă modalități de asigurare

a egalității între ei. Luminile, prin dreptul natural și criteriul unic al legilor găsesec posibilitatea exprimării egalității oamenilor. Francmasoneria, prin conceptul frăției, în primul rând, reușește să concretizeze principiul egalității între oameni.

Afirmația că originile francmasoneriei sunt de nedefinit în timp este un truism. Cu toate acestea, pentru coordonatele sale moderne, pentru ceea ce este necunoscut sub numele de masonerie speculativă, este unanim acceptată data de 24 iunie 1717, când patru loji din Londra formează *Marea Lojă din Anglia*. Aceasta este cea care, ulterior, devine *Marea Lojă Unită din Anglia*, determinând în plan universal *obediințele și asociațiile naționale*. În anul 1723 apare noua ei *constituție*.

Din acest moment începe difuzarea ei pe întreg continentul european. Franța, prin lojile din Paris, se înscrie în anul 1725 pe traseul masonic. În anul 1728 se constituie *Marea Lojă a Franței*. Spania adoptă, în anii 1727-1728, câteva loji. În anii 1732-1733 se creează loji în Italia și Rusia, dincolo de hotarele Europei, în coloniile engleze din America de Nord. Expansiunea fenomenului este rapidă: Olanda (1731), Suedia (1735), statele germane - Hamburg (1737), Berlin (1740) - Austria (1743), evident la Viena. Este un paradox recunoscut, dar Maria Tereza este favorabilă fenomenului chiar dacă nu se manifestă fățiș. Soțul ei, Francisc de Lorena, este inițiat în masonerie. Riturile sunt mai multe: *Rozicrucienii germani, Aleșii Coeni, Iluminații din Bavaria, Egiptenii*⁴.

Se spune din ce în ce mai mult că secolul al XVIII-lea este, dacă nu unicul, cel puțin unul din timpii forte ai masoneriei. Un exemplu al afirmării ei este detaliatul memoriu întocmit de Joseph de Maistre, adresat ducelui Ferdinand de Brunswick - Lunenburg, mare maestru al Masoneriei scoțiene⁵. Independența coloniilor britanice și formarea Statelor Unite ale Americii este victoria masoneriei. George Washington⁶ se inițiază la 4 noiembrie 1752, în loja din Frederickburg (Virginia), iar în anul 1778, cu prilejul unei parade militare el intră în Philadelphia îmbrăcat în ținuta masonică. *Declarația de Independență* (1776) și *constituția* americană, chiar dacă nu se poate proba că sunt opere masonice, este evident că ele sunt pătrunse de acest spirit⁷. Același aspect se poate evidenția și în cadrul *Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului* (1793), document fundamental al Revoluției Franceze⁸.

Trebuie să facem o diferențiere mai mult decât necesară asupra afirmării spiritului masonic în imperiul austriac, față de cel din Occidentul european. O primă observație ar fi aceea că în anul 1751, papa Benedict al XIV-lea condamnă masoneria (după ce în anul 1738 ea mai fusese indexată odată cu papalitatea), motivându-și actul prin caracterul ocult al fenomenului: jurământul, inițiere etc. Maria Tereza, o catolică activă, nu este tulburată de această decizie a suveranului pontif. A doua constatare este că Imperiul Habsburgic, începând cu jumătatea secolului al XVII-lea, prin terezianism, este circumscris despotismului luminat. În acest context, autoritatea centrală controlează, pe baza rațiunii de stat, și fenomenul masonic, atât la nivel organizatoric, cât și în conotațiile sale spirituale. A treia caracteristică este aceea că pe baze programatice, masoneria

din imperiu adună diverse etnii în cadrul ei; toate confesiunile sunt prezente în loji; stările sociale sunt și ele variat prezente în masonerie. Loja vieneză se numește *Aux trois canons*, obediență ordinului de la Berlin. Este deci evident că putem constata o intersectare a Luminilor, mai exact a despotismului luminat, cu masoneria⁹.

Viena pregătește, pe coordonatele terezianismului, viitoarele cadre ce se vor afirma în deceniul iosefin. Este de netăgăduit că și masoneria are în acest sens un rol bine definit, pentru că din centrul imperial ea se extinde spre Ungaria, spre Transilvania, spre alte țări ale imperiului austriac. Tocmai de aceea, este plină de consistență afirmația lui David Prodan, că francmasoneria penetrează din sferile înalte ale societății spre păturile largi ale populației, ca adevărate *pepiniere ale noilor idei*¹⁰. Spre sfârșitul deceniului opt francmasonii, formați sub auspiciile despotismului luminat, așteaptă cu nerăbdare urcarea pe tron a lui Iosif, viitorul împărat¹¹.

Spiritul masonic se face simțit de timpuriu în Transilvania, evident sub influența Vienei. Primele știri cât de cât credibile, datează din anii '40. Diplomele leopoldine deschid mirajul Vienei, completate de difuzarea culturii franceze, de spiritul barocului, sub semnul diverselor aspecte ale începuturilor Luminilor. Frământările lojei vieneze sunt ample. La 7 martie 1743 ea este închisă și membrii ei arestați. Maria Tereza intervine, iar la 19 martie ei sunt eliberați. Toate aceste evenimente au ecou în Transilvania. Câteva scrisori din arhiva Societății Muzeului Ardelean (*Erdély Muzeum Egyesület*) le relatează. La 22 martie 1743, Thuroczy Stephan, îi descrie în epistola sa, contelui Teleki Ádám evenimentele mai sus pomenite. La fel face și Halmágy István, la 28 martie 1743, în scrisoarea adresată fiului său. Pozițiile ambilor expeditori sunt evident masonice¹².

Prima lojă în care regăsim transilvăneni este una vieneză "Aux trois canons" (Trei tunuri = Három ágyuhoz), (1742): Bethlen Gabor, cancelarul Transilvaniei, Samuel Brukenthal etc. Politica de germanizare promovată de Maria Tereza își pune amprenta și pe masonerie astfel că la începuturile sale, în Transilvania, ea atrage în primul rând sașii¹³.

Primele loje transilvănene apar la Brașov (1749) și Sibiu (1767)¹⁴. Cea din Brașov, credem că are o existență scurtă pentru că nu o regăsim amplu în surse și bibliografie.

Mai nou, găsim ca an de înființare al lojei *St. Andreas zu den drei Seebältern*¹⁵, 1767¹⁶. Activitatea ei se întinde până în anul 1790. Din ea fac parte sași, maghiari și români din Transilvania. Sursele dezvăluie 276 de nume: 147 catolici, 73 evangheliști, 37 reformați, 8 ortodocși, 2 unitarieni. Mai puțini decât ne-am aștepta sunt născuți în Transilvania, de exemplu 35 la Sibiu, 14 la Brașov. Statistica socio-profesională este și ea importantă: 110 funcționari statali și orașenești, 86 ofițeri și funcționari ai armatei imperiale, 20 profesori, 15 medici și farmaciști, 13 negustori, 11 rentieri, 6 "frați", 2 funcționari particulari, 1 director de teatru, 1 pictor, 1 antreprenor de hotel, 9 "frați servitori". Ritmicitatea primirilor anuale se prezintă astfel: 1767-1775-6; 1776-15; 1777-19; 1778-16; 1779-10;

1780-22; 1781-23; 1782-8; 1783-27; 1784-19; 1785-25; 1785-9; 1787-26; 1788-12; 1789-30; 1790-6¹⁷. La 20 martie 1790, loja intră în adormire¹⁸ în mod cert datorită prăbușirii iosefinismului și izbucnirii Revoluției Franceze.

Din scurta prezentare făcută rezultă că loja este tipic "imperială", prin reunirea în cadrul ei a tuturor confesiunilor practicate în Transilvania. Controlul Vienei este sugerat de majoritatea covârșitoare a funcționarilor statali și militari din loje. Primiriile devin constante, cu foarte mici excepții, din momentul urcării pe tron a lui Iosif al II-lea. Punctul culminant este atins în anul 1789, pentru că, în mod sigur, ecoul impactului revoluționar încă nu ajunsese în imperiu. Scăderea bruscă, pentru anul următor, precede evident, eșecul iosefinismului. Masoneria în Transilvania, ca întreg imperiul se dezvoltă sub semnul despotismului luminat.

Lista inițiaților prezintă câteva nume semnificative pentru cultura Transilvaniei: Aranka György, reformat, sufletul mișcării literare și culturale maghiare, inițiat la Viena în loje din 5 iulie 1780, gr.2¹⁹; contele Bánffy György deputat și guvernator al Transilvaniei (1787-1822), inițiat la 17 februarie 1777, Marele Maestru provincial din 6 iulie 1789²⁰; Ștefan Costa de Beiuș, catolic, funcționar la Protocolul Gubernial, inițiat la 7 ianuarie 1781, gr. 3 la 17 aprilie 1783²¹; Michael Brukenthal, evanghelist, baron, comite al sașilor (1746-1813), inițiat la 18 februarie 1789, gr. 3 la 25 ianuarie 1790²²; Josef Karl Eder, preot catolic, istoric, adversar al ideilor exprimate în *Supplex Libellus Valachorum*, inițiat la 2 iunie 1789, la sfârșitul secolului, membru al lojei din Cluj²³; Andreas Etienne, catolic, emigrat din Luxemburg, medic la Zlatna, inițiat la 3 februarie 1787, gr. 3 la 10 iunie 1788²⁴; Gyarmathi Sámuel reformat, doctor în medicină, lingvist, inițiat la 30 noiembrie 1787²⁵; Martin Hochmesiter, catolic, tipograf la Sibiu, inițiat la 5 martie 1781, gr. 3 la 20 ianuarie 1787²⁶; Alexandru Moruzi, ortodox, domn al Țării Românești (1793-1796, 1799-1801) și al Moldovei (1792, 1802-1806, 1806-1807), inițiat la 24 martie 1776, vicarius în 1779, venerabilul unei loje din București, venerabilul unei loje din Iași²⁷; Ioan Piuarium Molnar, catolic, doctor în medicină și iluminist de seamă român, inițiat la 16 septembrie 1781, gr. 3 la 13 octombrie 1784²⁸.

În deceniul 8, imediat după urcarea pe tron a lui Iosif al II-lea, funcționau mai multe rituri, chiar concurându-se între ele. Împăratul impune ca lojele să fie organizate pe provincii. La Brașov, Sibiu, Miecurea Ciuc, Philipol (Bucovina) funcționează loji care se reunesc în loja transilvăneană. Mai târziu apare și la Cluj o lojă întemeiată de Fritsi Ferencz, ale cărei acte sunt dispărute²⁹. Printr-o patentă imperială, Iosif al II-lea reglementează organizarea și funcționarea masoneriei. Rămâne doar o singură lojă la Sibiu, deși György Bánffy stăruie să nu fie luată această măsură. Mai mult, lista tuturor masonilor trebuie trimisă la Viena³⁰. Este evidentă dorința de a controla totul, de a preveni orice opoziție față de împărat și instituțiile imperiului. În același timp este și o satisfacție dată sașilor, Sibiul fiind, în acea vreme, centrul Transilvaniei. Două scrisori trimise la Viena de la Sibiu de către Bánffy Farkas lui Bánffy György, la 28 octombrie 1785 și la 4 martie 1786, argumentează afirmația³¹. Deși maghiarii sunt nemulțumiți de

această situație ea are o semnificație importantă, pentru că prin loja de la Sibiu se promovează prietenia, colaborarea pe tărâmul spiritualității, al cercetării trecutului Ardealului. Activitatea lui Aranka György³² și Ioan Piuariu Molnar³³ o dovedește cu prisosință. Activitatea masonilor are consecințe pe tărâm cultural: cultivarea limbii, promovarea teatrului, încurajarea literaturii, formarea muzeelor.

Loja din Sibiu decade, diminuându-se rolul sașilor în masonerie. Iosefinismul se prăbușește, Revoluția Franceză determină schimbări radicale, iar centrul Transilvaniei se mută de la Sibiu la Cluj, odată cu el și cel al masoneriei³⁴.

Mișcarea iacobină³⁵ este și ea un fenomen care are tangențe cu masoneria, chiar dacă implicațiile sale nu sunt atât de evidente în Transilvania ca în Ungaria.

Pentru secolul al XVIII-lea, pentru înțelegerea deplină a Luminilor, fenomenul masonic dezvăluie aspecte care ne ajută să reconstituim ansamblul.

NOTE

1. Ernst Cassirer, *Die philosophie der Aufklärung*, Tübingen, 1932; Paul Hazard, *La pensée européenne aux XVIIIe siècle. De Montesquieu a Lessing*, I-II, Paris, 1936; Pierre Chaunu, *La civilisation de l'Europe des Lumières*, Paris, 1971.

2. John Fellows, *The Mysteries of Freemasonry*, Londra, 1877; SERGE HUTIN, *Histories mondiale des sociétés secrètes*, f.l., 1959; Paul Naudon, *Histoire générale de la Franc-Maçonnerie*, Paris, 1981; Nagy Töhötöm, *Jezsuita és szabadkőművesek*, Szeged, 1990; Christian Jacq, *Francmasoneria. Istorie și inițiere*, București-Brașov, 1994; Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, *Istoria Franc - Masoneriei*, București, 1992.

3. Immanuel Kant, *Ce este iluminismul? în Iluminismul*, București, 1971, pp. 425-427.

4. Domokos Kosáry, *Művelődés a XVIII. Századi Magyarországon*, Budapesta, 1996, pp. 323-329; Christian Jacq, *op. cit.*, p.155-190; Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, *op. cit.*, pp. 21-23.

5. Joseph de Maistre, *Istorie și masonerie*, Timișoara, 1995.

6. Camil Mureșan, Alexandru Vianu, *Președinte la Casa Albă*, București, 1974, PP. 29-54.

7. Alexandru Vianu, *Istoria SUA*, București, 1973, pp. 15-20.

8. François Furet, *Reflecții asupra revoluției franceze*, București, 1992; AL. ZUB, *La sfârșit de ciclu. Despre impactul revoluției franceze*, Iași, 1994.

9. Éva Balázs H., *Bécs és Pest - Buda a régi századvégen (1765-1800)*, Budapesta, 1987, pp. 43-51.

10. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, p. 312.

11. Éva Balázs H., *op. cit.*, p. 290.

12. Jancsó Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődés történeti szerepe a XVII-ik században*, Cluj, 1936, p. 237.

13. *Ibidem*, p. 242. Se pare că în opinia Évei H. Balázs numele ei este tradus greșit și ea ar fi *Három törvényhez* (Spre trei legi).

14. Domokos Kosáry, *op. cit.*, p. 324.

15. *Sf. Andrei. Cele trei foi de mare*.

16. Horia Nestorescu Bălcești, *Ordinul masonic român*, București, 1993, p. 17.

17. *Ibidem*, p. 43.

18. *Ibidem*, p. 48.

19. *Ibidem*, p. 216.
20. *Ibidem*, p. 225.
21. *Ibidem*, p. 234.
22. *Ibidem*, p. 253.
23. *Ibidem*, p. 309.
24. *Ibidem*, p. 314.
25. *Ibidem*, p. 354.
26. *Ibidem*, p. 368.
27. *Ibidem*, p. 443.
28. *Ibidem*, pp. 478-479.
29. Elemér Jancsó, *op. cit.*, p. 243.
30. *Ibidem*, p. 246.
31. *Ibidem*, p. 247-248.
32. Aranka György, *Erdély Magyar Nyelv-Mivelő Társaság fellállításáról való Rajzolat a Haza Felséges Rendeihez*, Kolozsvár, 1791; Jancsó Elemér, *Az erdélyi Nyelvmivelő Társaság iratai*, Budapesta, 1955.
33. Andrei Veres, *Bibliografia româno-ungară*, București, 1931, p. 1; Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuaru*, Cluj-Napoca, 1976.
34. Éva Balázs H., *Contributions à l'étude de l'ère des lumières et du josephismes en Hongrie*, în *Les Lumières en Hongrie, en Europe Centrale et en Europe Orientale. Actes du Colloques de Mátrafüred, 3-5 novembre 1970*, Budapesta, 1971, pp. 31-45.
35. *A magyar jakobinusok iratai*, I-III, Budapesta, 1952-1957.

ENLIGHTENMENT AND FREEMASONRY IN TRANSILVANIA OF THE 18TH CENTURY

S u m m a r y

The 18th c. doesn't confound with the Enlightenment, even they are overflowing in this century. The historical investigation shows us that the Enlightenment intersect in their evolutions, in their sprading process with a lot of phenomena, and this way it reveals us the complexity of the Enlightenment with freemasonry, their ties let we see meanings of the promoted values by each of them. In the same time their differences or their paralelisms emphasize the 18th c. diversity.

If we look throught Freemasonry atebântively we can see the viewpoints formulated on it, they are by a large variety either they are refered to origins or the expression manner. Freemasonry is a state of mind, first of all, Joseph II with his Imperial patent has limited the Freemasonry in Transylvania just at the Sibiu Loge.

The freemasons activity has consequences on cultural sphere in Transylvania: the language care, the theatre promotion, the literature encouragement and, also, the forming museums.

The Freemasonry phenomenon discloses aspects who help us to reconstitute the ensamble both for wholly understanding Enlightenment and also for the 18th c.